บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรอันประเสริฐยิ่งของชาติก็คือ ประชาชน ประชาชนที่มีคุณภาพย่อมมีบทบาทอย่างยิ่งที่จะทำให้ประเทศประสบความสำเร็จในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย[๑] เป็นที่ยอมรับว่า สุขภาพอนามัยเป็นหัวใจสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพ วัยทารกเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ ถ้าทารกได้เริ่มต้นวางรากฐานที่ดีก็จะเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์แข็งแรงเป็นกำลังของชาติ ดังสุภาษิตที่ว่า "การตั้งต้นที่ดีย่อมหมายถึงความสำเร็จไปครึ่งหนึ่ง" (Well begun is half done)[๒] การเริ่มต้นในเรื่องโภชนาการเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสุขภาพอนามัย เริ่มตั้งแต่หญิงมีครรภ์ หญิงแม่ลูกอ่อน เด็กอ่อน และทารกที่จะต้องป้องกันและแก้ไข เพื่อได้ประชาชนที่มีคุณภาพในอนาคต

ปัญหาโภชนาการในวัยทารกที่สำคัญมีสาเหตุมาจากการไม่เลี้ยงทารกด้วยน้ำนมมารดา ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญมากในประเทศกำลังพัฒนาที่เผชิญอยู่ คือ ทารกที่ได้รับการเลี้ยงด้วยนมแม่มีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ[๓] ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ

ก) การโฆษณาของบริษัทที่ผลิตและจำหน่ายนมผสมที่ทำให้เห็นว่านมผสมมีคุณค่าเทียบเท่านมแม่.

ข) ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของพ่อแม่ที่คิดว่าการเลี้ยงลูกด้วยนมผสมดีกว่านมแม่

---

[๑] มหาวิทยาลัยมหิดล, "กฎบัตรเพื่อพัฒนาการทางสุขภาพ" รายงานการสัมมนาเรื่อง บทบาทของมหาวิทยาลัยในการวิจัยเพื่อสนับสนุนการพัฒนาสาธารณสุขแห่งชาติ, ๒๕๒๓.

[๒] ชูจิต พิทักษ์ผล, "การอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมระดับต่ำ พระนครธนบุรี" (ปริญญานิพนธ์การศึกษาบัณฑิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, ๒๕๐๕), หน้า ๓

[๓] Jelliffe,D.B. World Trends in infant feeding. Am. J. Clin. Nertr. 29: 1227, 1976.

ค) ปัญหาทางเศรษฐกิจที่แม่ต้องทำงาน ผลที่ตามมาคือ แม่หันมาใช้นมผสมแทนน้ำนมตนเอง.

ง) แม่ขาดความรู้ในการเลือกใช้นม การเตรียมนม เช่น ขาดอุปกรณ์ในการทำความสะอาด ใช้นมผิดชนิด เช่น ใช้นมข้นหวานเลี้ยงทารก ทำให้ทารกเป็นโรคท้องเสีย และมีโรคขาดโปรตีนและแคลลอรี่ ผลก็คือ ทารกต้องเสียชีวิตเป็นจำนวนมากด้วยโรคดังกล่าว

สำหรับทารกที่ยังมีชีวิตอยู่แต่เป็นโรคขาดโปรตีนและแคลลอรี่ มักจะมีภูมิต้านทางโรคติดเชื้อต่ำ ทำให้มีการเจ็บป่วยง่าย เช่น เป็นโรคหวัด และปอดบวม และเป็นโรคที่อาจถึงแก่ชีวิตได้ เช่น หัด ไอกรน เป็นต้น ทั้งนี้เมื่อเกิดมีโรคติดเชื้อขึ้นจะทำให้ภาวะโภชนาการทรุดลงไปอีก ทารกจะอยู่ในสภาพของโรคขาดโปรตีน และโรคติดเชื้อต่อเนื่องกันไป[๑] จนต้องเสียชีวิตในที่สุด.

นายแพทย์ชัชวาลย์ โอสถานนท์ ประธานสาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ชี้แจงว่าเด็กไทยประมาณร้อยละ ๕๕ เป็นโรคขาดอาหารเป็นเหตุให้ร่างกายและสมองเติบโต ไม่เต็มที่ ทำให้สติปัญญาไม่เจริญเติบโต สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ เด็กไม่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยนมแม่ และไม่ได้อาหารเสริมอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะเด็กในภาคอีสานและภาคเหนือ ส่วนใหญ่แม่ให้อาหารเสริมเร็วเกินไป บางครั้งเด็กอายุไม่ถึง ๑ เดือน แม่จะป้อนข้าวเหนียวเป็นอาหารเสริม ทำให้เด็กอิ่ม จึงต้องการนมน้อยลงและจากการที่เด็กต้องการนมน้อยลง

---

[๑]ไกรสิทธิ์ ตันติศิรินทร์, "โภชนาการและโรคติดเชื้อ," แพทยสภาสาร ๖ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๒๐) : หน้า ๓๒.

เป็นสาเหตุที่ทำให้แม่ผลิตนมน้อยลง เพราะไม่ได้รับการกระตุ้นจากการดูด[๑] สาเหตุอีกประการหนึ่งคือ แม้ว่าในชนบทใกล้เคียงจะได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่เองก็ตาม แต่ก็ยังไม่มีความรู้ถึงคุณค่าของน้ำนมแม่[๒] ซึ่งมีคุณค่าเหนือกว่าอาหารชนิดอื่น ๆ ที่จะให้แก่ลูก

นอกจากนี้ ยังพบว่าการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีแนวโน้มลดลงโดยเฉพาะในเขตเมืองของจังหวัดต่าง ๆ จากการศึกษาของคณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี สรุปได้ว่า ในชนบทที่อยู่ห่างไกลของจังหวัดในลุ่มน้ำแม่กลองแม่จะให้ลูกถึงร้อยละ ๙๕ แต่เมื่อเข้ามาในเขตใกล้เคียง ณ อำเภอบางปะอิน การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะลดลงเหลือร้อยละ ๖๐[๓] ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า การแก้ไขปัญหาจึงควรมุ่งในเขตเมืองโดยเน้นหนักไปในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพและโภชนาการของหญิงตั้งครรภ์และแม่ที่ให้นมลูกเป็นสำคัญ ร่วมไปกับการให้ความรู้แก่แม่ถึงคุณค่าและความสำคัญของการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมตนเองให้มากที่สุด

การส่งเสริมสนับสนุนให้ใช้น้ำนมแม่ในการเลี้ยงทารกตามแผนอาหารและโภชนาการแห่งชาติให้ได้ผลจะต้องทำอย่างจริงจัง ดังเช่นในประเทศทางยุโรป เช่น สวีเดน และอังกฤษ หลังจากที่ได้มีการรณรงค์ให้มีการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ ปรากฏว่าสถิติของการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่มีมากขึ้น

---

[๑] ม.ป.ช., "แนะเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ช่วง ๖ เดือนแรก," ดาวสยาม (๑๔ สิงหาคม ๒๕๒๒) : ๓.

[๒] กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการส่งเสริมเลี้ยงลูกด้วยนมแม่, หน้า ๗๔.

[๓] สาคร ธนมิตต์, "การเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ในประเทศไทย," ใน เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ (กรุงเทพมหานคร : กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๒๔), หน้า ๕๖.

เช่นที่ชุมชนแห่งหนึ่งในประเทศอังกฤษจากสถิติในปี ๑๙๗๕ พบว่า มีแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ในระยะแรกคลอดร้อยละ ๖๐ และระยะ ๑๔ สัปดาห์หลังคลอดร้อยละ ๓๐ หลังจากนั้นมา ๒ ปี คือ ในปี ๑๙๗๗ จำนวนแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมตนเองเพิ่มเป็นร้อยละ ๙๐ และ ๕๐ ตามลำดับ[๑] แสดงว่า ถ้ามีการส่งเสริมให้มีการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่อย่างจริงจังแล้ว จะได้ผลดีเดียว นอกจากนั้นจะต้องหาทางให้มีการส่งเสริมการใช้น้ำนมแม่เป็นอาหารหลัก โดยจัดให้มีวิธีการต่าง ๆ ที่จะดึงดูดความสนใจของแม่ให้ตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่

ในประเทศไทยก็ได้มีการศึกษาถึงข้อดีเด่นของการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่กันอย่างกว้างขวาง[๒] อาทิ เช่น ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพและปริมาณของน้ำนมแม่ ภูมิต้านทานโรคติดเชื้อต่าง ๆ ที่มีในน้ำนมและเศรษฐกิจของการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ความรู้ใหม่ ๆ ที่จะนำไปเผยแพร่ต่อไป นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเพื่อที่จะเตรียมให้มีธนาคารน้ำนมแม่ (breast milk's bank) เพื่อเก็บน้ำนมแม่สำหรับทารกที่คลอดก่อนกำหนด.

จากข้อเท็จจริงดังกล่าว กระทรวงสาธารณสุข จึงได้รณรงค์โครงการส่งเสริมเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในปี ๒๕๒๒ ใน ๑๖ จังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยที่จังหวัดขอนแก่นมีศูนย์อนามัยแม่และเด็กเขต ๔ ตั้งอยู่ ซึ่งเป็นศูนย์ชุมชนที่สตรีจากอำเภอต่าง ๆ มารับบริการ และโดยที่การสื่อสารมวลชน

---

[๑] E.C.,Coles, S. Colter, and H.B. Valman, Increase prevalence of breast feeding Brit. Med. T. 2 : 1122, 1978. ในโภชนาการสาร หน้า ๙๔.

[๒] L.A. Barness, Breast milk for all. New Eng. Med. 297 : 939, 1977.

เป็นวิธีการที่จะให้ผลในการเผยแพร่ความรู้ทางโภชนาการต่อประชากร จำนวนมากและค่าใช้จ่ายถูก[๑] ทางศูนย์อนามัยแม่และเด็ก เขต ๔ จังหวัดขอนแก่น จึงใช้สื่อ ๔ วิธี (คือ สื่อบุคคล วิทยุกระจายเสียง เสียงตามสาย และป้ายประกาศ) เพื่อรณรงค์โครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ให้แม่มีความรู้และหันมาเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองมากขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า การแก้ไขปัญหาโภชนาการโดยใช้สื่อสารมวลชนเพื่อสนับสนุนให้มีการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ยังไม่มีผู้ทำการศึกษาเนื่องจากเป็นโครงการใหม่ ดังนั้นจึงได้ทำการศึกษาประสิทธิผลของสื่อทั้ง ๔ ชนิดดังกล่าวพร้อมทั้งศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างสื่อทั้ง ๔ ชนิดนี้กับปัจจัยอื่น ๆ เช่น ปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เพื่อจะได้นำผลการวิจัยการใช้สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ไปปรับปรุงแก้ไข และประยุกต์ใช้ในเขตใกล้เคียงต่อไป

<u>วัตถุประสงค์</u>

๑. เพื่อทราบทัศนคติของมารดาที่มีต่อการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ เมื่อพิจารณาตามตัวแปรอายุ อาชีพ การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ ภูมิลำเนา และจำนวนบุตร

๒. เพื่อทราบสื่อที่มีประสิทธิผลต่อการเผยแพร่การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

๓. เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างสื่อและปัจจัยทางด้านการศึกษา และฐานะทางเศรษฐกิจ

๔. เพื่อทราบลักษณะต่าง ๆ ของสื่อที่มีอิทธิพลต่อความรู้ความเข้าใจของสตรีกลุ่มเป้าหมาย

---

[๑] อุทัย พิศาลบุตร, "โภชนศึกษาทางสื่อมวลชน," <u>โภชนาการสาร</u> ๑๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๒๐) : ๓๙.

ขอบเขตการวิจัย

๑. การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะสตรีในวัยเจริญพันธุ์ (อายุ ๑๕ - ๔๕ ปี) และมีบุตรที่มีชีวิตอยู่อย่างน้อย ๑ คน โดยเลือกสตรีที่มารับบริการที่ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๒๔ และอาศัยอยู่ตำบลต่าง ๆ ในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

๒. สื่อที่นำมาศึกษาจะพิจารณาเฉพาะสื่อที่ทางศูนย์อนามัยแม่และเด็กเขต ๔ ขอนแก่น นำมาเผยแพร่ ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (อสม. และ ผสส.) เสียงตามสาย วิทยุกระจายเสียง และป้ายประกาศ สำหรับทางด้านโทรทัศน์และนิทรรศการได้เลิกเผยแพร่แล้ว จึงจะไม่นำสื่อทั้ง ๒ ชนิดมาศึกษาในการวิจัยครั้งนี้

นิยามศัพท์

๑. ทัศนคติต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อของมารดาที่มีต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งจะแสดงออกโดยการตอบว่า เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย ในระดับต่าง ๆ กัน

๒. มารดา หมายถึง สตรีวัยเจริญพันธุ์ อายุระหว่าง ๑๕ - ๔๕ ปี และมีบุตรที่มีชีวิตอยู่อย่างน้อย ๑ คน โดยแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มอายุ[๑] คือ

มารดาอายุน้อย	คือ มารดาที่มีอายุระหว่าง ๑๕ - ๒๔ ปี
มารดาอายุปานกลาง	คือ มารดาที่มีอายุระหว่าง ๒๕ - ๓๔ ปี
มารดาอายุมาก	คือ มารดาอายุตั้งแต่ ๓๕ - ๔๕ ปี

๓. อาชีพ หมายถึง ลักษณะการทำงานของมารดา ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ

---

[๑]สมาคมคหเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, พัฒนาการครอบครัวและเด็ก, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (พระนคร : โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, ๒๕๑๒), หน้า ๑๔๖.

- อาชีพในบ้าน ได้แก่ มารดาที่ประกอบอาชีพอยู่กับบ้าน เช่น ค้าขายอยู่กับบ้าน
- อาชีพนอกบ้าน ได้แก่ อาชีพรับราชการ หรือรัฐวิสาหกิจ ลูกจ้างในบริษัท ลูกจ้างใช้แรงงาน หรืออาชีพอื่น ๆ ที่มารดาต้องเดินทางเพื่อไปประกอบอาชีพนอกบ้าน

๔. การศึกษา หมายถึง การศึกษาของมารดาซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

- การศึกษาต่ำ ได้แก่ ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาเลย และผู้ที่จบการศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ ลงมา
- การศึกษาสูง ได้แก่ ผู้ที่สำเร็จการศึกษาสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ ขึ้นไปรวมทั้งการศึกษาผู้ใหญ่ด้านวิชาชีพ

๕. ฐานะทางเศรษฐกิจ หมายถึง ฐานะการเงินของครอบครัว ซึ่งพิจารณาจากรายได้ต่อเดือนของสามีภรรยารวมกัน หรือเป็นรายได้ของสามีคนเดียว หรือรายได้ของภรรยาเพียงคนเดียวในกรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ประกอบอาชีพ แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม[๑] คือ

- ฐานะทางเศรษฐกิจสูง หมายถึง ครอบครัวที่มีรายได้ต่อเดือนมากกว่า ๖,๐๐๐ บาทขึ้นไป
- ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง หมายถึง ครอบครัวที่มีรายได้ต่อเดือน ๑,๕๐๐ - ๖,๐๐๐ บาท
- ฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ หมายถึง ครอบครัวที่มีรายได้ต่อเดือนน้อยกว่า ๑,๕๐๐ บาท

---

[๑]สำนักนายกรัฐมนตรี, สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สถิติการสำรวจรายการใช้จ่ายของครอบครัว พ.ศ. ๒๕๐๖ (พระนคร : สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๖), หน้า ๕๖.

๖. ภูมิลำเนา หมายถึง สถานที่ที่ มารดาอยู่ประจำหรือย้ายมาอยู่ประจำไม่ต่ำกว่า ๒ ปี ขณะที่เก็บข้อมูลเพื่อทำการวิจัย โดยแบ่งเป็นในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล

๗. จำนวนบุตร หมายถึง จำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่จริงในขณะที่ให้สัมภาษณ์นั้น ไม่รวมเด็กเกิดไร้ชีพ และจำนวนบุตรที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยจำนวนบุตรน้อยคือ ผู้ที่มีบุตร ๑-๒ คน และจำนวนบุตรมากคือ ผู้ที่มีบุตรมากกว่า ๒ คนขึ้นไป

๘. สื่อบุคคล หมายถึง เจ้าหน้าที่สาธารณสุข พนักงานอนามัย อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข ญาติ เพื่อนบ้าน เพื่อน แพทย์ตำบล หมอตำแย

๙. สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง เสียงตามสาย และป้ายประกาศ

๑๐. ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร (Credibility) หมายถึง คุณลักษณะการสื่อสารอย่างหนึ่งของผู้ส่งสาร ประกอบด้วย

๑๐.๑ ความสามารถเชี่ยวชาญ (Competence) เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวผู้ส่งสารที่ผู้รับสารให้การยอมรับนับถือในด้านนั้น โดยที่ผู้รับรู้สึกว่าผู้ส่งได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี มีประสบการณ์ มีคุณวุฒิ มีความรู้ เป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในเรื่องนั้น ๆ มีไหวพริบ มีความสามารถ

๑๐.๒ ความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) เป็นคุณลักษณะหนึ่งซึ่งถ้าเจ้าหน้าที่ส่งเสริมมีแล้วจะทำให้การเผยแพร่ติดต่อกับประชาชนประสบความสำเร็จ ประกอบด้วยความเมตตา มีความเป็นมิตร น่าคบ สุภาพ มีจรรยา ร่าเริง ไม่เห็นแก่ตัว

๑๑. การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ หมายถึง มารดาที่มีความรู้ ความเข้าใจและความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จากสื่อต่าง ๆ ดังนี้

---

[๑] D. Berlo, J. Lemert, and R. Mertz, "Dimension for Evaluating the Acceptability of Message Sources," Monographed report 16 (1966): 161.

[๒] Ibid., p. 159.

๑๑.๑ การปฏิบัติตัวของมารดาก่อนคลอด และหลังคลอด

๑๑.๒ โภชนาการสำหรับมารดาระยะตั้งครรภ์

๑๑.๓ ประโยชน์ของน้ำนมแม่

ข้อตกลงเบื้องต้น

๑. การรวมช่องสารทางสื่อมวลชนกับช่องสารทางสื่อบุคคลเข้าด้วยกัน เป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการที่จะเข้าถึงประชาชนเป้าหมาย[๑] ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าช่องสารทั้งสองนี้มีบทบาทไม่เหมือนกันในการให้ความรู้หรือในการจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ดังนี้

๑.๑ ช่องสารที่เป็นสื่อมวลชน (Mass Media Channels) คือช่องสารที่สามารถทำให้แหล่งสารที่ประกอบด้วยบุคคลหนึ่งหรือหลายคนสามารถส่งสารไปยังผู้รับเป้าหมายจำนวนมาก ๆ ได้ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น ช่องสารที่เป็นสื่อมวลชนมีลักษณะเป็นตัวกลางหรือตัวเชื่อมระหว่างแหล่งสาร และกลุ่มชนเป้าหมาย โดยมีคุณสมบัติดังนี้

๑.๑.๑ สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายจำนวนมาก ๆ ได้ในเวลาอันรวดเร็ว

๑.๑.๒ สามารถให้ความรู้และข่าวสารได้ดี

๑.๑.๓ สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ยังไม่ฝังรากลึกได้

๑.๒ ช่องสารที่เป็นสื่อบุคคล (Personal Channels) คือช่องสารที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบตัวต่อตัว (face to face) ระหว่างบุคคล ๒ คน หรือมากกว่า ๒ คนขึ้นไป ช่องสารแบบนี้มีประสิทธิภาพมากกว่าช่องสารแบบสื่อมวลชนในการจูงใจผู้รับสารที่มีความเฉยเมย (apathy) ช่องสารนี้มีคุณสมบัติดังนี้

---

[๑]Everett M. Rogers with Floyed F. Shoemaker, Communication of Innovations : A Cross Cultural Approach (New York: The Free Press, 1971), p. 198.

๑.๒.๑ สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบสองทาง (Two way Communication) ซึ่งสามารถลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร (Selective exposure) การเลือกแปลหรือตีความสาร (Selective perception) และการเลือกจำสาร (Selective retention) ได้

๑.๒.๒ สามารถจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้

๒. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจะได้รับการฝึกอบรมเป็นเวลา ๑ เดือน ก่อนที่จะออกดำเนินงาน โดยเน้นหนักเรื่องดังนี้[๑]

๒.๑ การปฏิบัติตัวก่อนและหลังคลอด

๒.๒ การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

๒.๓ โภชนาการสำหรับแม่ระยะตั้งครรภ์

๓. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.)[๒]

๓.๑ บทบาทผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.)

๓.๑.๑ เป็นผู้แจ้งข่าวสาธารณสุขแก่ชาวบ้านในเขตรับผิดชอบ เช่น

๑) นัดหมายประชาชนมารับบริการสาธารณสุข

๒) แจ้งข่าวการเกิดโรคที่สำคัญ หรือโรคระบาดในท้องถิ่น

---

[๑]ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก เขต ๔ ขอนแก่น, เอกสารการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและอาสาสมัคร, ภาคผนวก ที่ ๒ (อัดสำเนา)

[๒]กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย, แนวทางการดำเนินงานผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๔ (กรุงเทพมหานคร : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๑), หน้า ๒-๖.

๓) แจ้งข่าวการเคลื่อนไหวในกิจกรรมสาธารณสุข

๓.๑.๒ เป็นผู้รับข่าวสาธารณสุข และข่าวสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานจากประชาชน

๑) รับข่าวสารแล้วแจ้งให้ อสม. หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในท้องถิ่นนั้นทราบโดยรีบด่วน เมื่อทราบว่ามีโรคระบาด หรือโรคติดต่อ หรืออาการที่มีผู้เป็นกันมากและเป็นในเวลาอันรวดเร็ว

๒) รับข่าวสารแล้วจดบันทึกไว้ หรือ จำไว้ เพื่อแจ้งให้ อสม. ทราบในเรื่องต่าง ๆ คือ

- การเกิด - ชื่อคนเกิด บ้านเลขที่
- การตาย - ชื่อผู้ตาย เหตุที่ตาย บ้านเลขที่
- การย้ายที่อยู่ - ชื่อผู้ย้ายเข้า หรือย้ายออก บ้านเลขที่
- การตั้งครรภ์ - ชื่อหญิงมีครรภ์ บ้านเลขที่
- ปัญหาหรือความต้องการด้านสาธารณสุขของประชาชน
- ข่าวสารที่สำคัญอื่น ๆ

๓.๑.๓ เป็นผู้ให้คำแนะนำ เผยแพร่ความรู้ และชักชวนประชาชนในด้านสาธารณสุขต่าง ๆ คือ

๑) การใช้สถานบริการและการใช้ยา
- การใช้สถานบริการสาธารณสุข ของรัฐ
- การใช้ยาสามัญประจำบ้านและยาอื่น ๆ ที่กระทรวงสาธารณสุขเห็นสมควร
- การใช้ยาแผนโบราณ

๒) การควบคุมและป้องกันโรคติดต่อ
- การให้ภูมิคุ้มกันโรคต่าง ๆ

- การควบคุมและป้องกันโรคเรื้อน

- การควบคุมและป้องกันวัณโรค

๓) การสุขาภิบาลเกี่ยวกับน้ำดื่มน้ำใช้ การสร้างส้วม การกำจัด ขยะ การกำจัดน้ำทิ้งในครัวเรือน การควบคุมยุง แมลงวัน และแมลงสาบ การควบคุมหนู อาหารเป็นพิษ อาหารสกปรก และการปรับปรุงบ้านเรือน

๔) การรักษาอนามัยของร่างกาย

๕) อาหารประจำวัน

๖) การวางแผนครอบครัว

๗) การอนามัยแม่และเด็ก รวมทั้งการดูแลเด็กที่เจริญเติบโตไม่ดี

๘) การปฐมพยาบาลเกี่ยวกับ บาดแผลสด กระดูกหัก ข้อเคลื่อน ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก เป็นลม ชัก จมน้ำ งูกัด สุนัขกัด และยาพิษ

๙) การเกษตร

๓.๑.๔ เป็นผู้ร่วมดำเนินงานและประสานงานสาธารณสุขและงานส่วนรวมอื่น ๆ

๓.๒ บทบาท อสม.

โดยทั่วไปแล้ว อสม. มีหน้าที่คล้ายกับ ผสส. แต่ อสม. มีบทบาทเพิ่มขึ้นคือ บทบาทในด้านบริการและบันทึกข้อมูลข่าวสาร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๒.๑ เป็นผู้แจ้งข่าวสารสาธารณสุขแก่ ผสส. และชาวบ้านในเขตรับผิดชอบ เช่น

๑) นัดหมายประชาชนมารับบริการสาธารณสุข

๒) แจ้งข่าวการเกิดโรคที่สำคัญ หรือโรคระบาดในท้องถิ่น

๓) แจ้งข่าวการเคลื่อนไหวในกิจกรรมสาธารณสุข

๓.๒.๒ เป็นผู้รับข่าวสารสาธารณสุข และข่าวสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานจาก ผสส. และประชาชน

๑) รับข่าวสารแล้ว แจ้งให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในท้องถิ่นนั้น ทราบโดยรีบด่วน เมื่อทราบว่ามีโรคระบาด หรือโรคติดต่อ หรืออาการที่มีผู้เป็นกันมากและเป็นในเวลาอันรวดเร็ว

๒) รับข่าวสารแล้ว จดบันทึกไว้ ใน "บัตรอนามัยประจำครอบครัว" เพื่อแจ้งให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขทราบ เมื่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเข้าไปในหมู่บ้านนั้น ในเรื่องต่าง ๆ คือ

- การเกิด
- การตาย
- การย้ายที่อยู่
- การตั้งครรภ์
- การเจ็บป่วย
- การจ่ายยาเม็ดคุมกำเนิด และถุงยางอนามัย
- ปัญหาหรือความต้องการด้านการสาธารณสุขของประชาชน
- ข่าวสารที่สำคัญอื่น ๆ

๓.๒.๓ เป็นผู้ให้คำแนะนำ เผยแพร่ความรู้ และชักชวนประชาชนในเรื่องต่าง ๆ คือ

๑) การใช้สถานบริการและการใช้ยา

- การใช้สถานบริการสาธารณสุขของรัฐ
- การใช้ยาสามัญประจำบ้านและยาอื่น ๆ ที่กระทรวงสาธารณสุขเห็นสมควร
- การใช้ยาแผนโบราณ

๒) การควบคุมและป้องกันโรคติดต่อ

- การให้ภูมิคุ้มกันโรค
- วัณโรค
- โรคเรื้อน

๓) การสุขาภิบาลเกี่ยวกับ น้ำดื่มน้ำใช้ การสร้างส้วม การกำจัดขยะ การกำจัดน้ำทิ้งในครัวเรือน การควบคุมยุง แมลงวัน และแมลงสาบ การควบคุมหนู อาหารเป็นพิษ อาหารสกปรก และการปรับปรุงบ้านเรือน

๔) การรักษาอนามัยของร่างกาย

๕) อาหารประจำวัน

๖) การวางแผนครอบครัว

๗) การอนามัยแม่และเด็ก รวมถึงการดูแลเด็กที่เจริญเติบโตไม่ดี

๘) การเกษตร

๓.๒.๔ เป็นผู้ร่วมดำเนินงานและประสานงานสาธารณสุขและงานส่วนรวมอื่น ๆ

๓.๒.๕ ให้บริการแก่ประชาชน ในเรื่องต่าง ๆ คือ

๑) จำหน่ายยาสามัญประจำบ้าน (ถ้าได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด)

๒) ช่วยเหลือและรักษาพยาบาลตามอาการ โดยใช้ยาสามัญประจำบ้าน หรือยาอื่น ๆ ที่กระทรวงสาธารณสุขเห็นสมควร ดังต่อไปนี้คือ ไข้ตัวร้อน ไข้และมีผื่นตุ่ม จุด ไข้มาลาเรีย ไอ ปวดหัว ปวดเมื่อย ปวดหลัง ปวดเอว ท้องผูก ปวดท้อง ท้องเดิน พยาธิลำไส้ ฝี ผื่นคันบนผิวหนัง ปวดฟัน เหงือกอักเสบ เจ็บตา เจ็บหู เหน็บชา โลหิตจาง

007370

๓) บริการปฐมพยาบาลเกี่ยวกับบาดแผลสด กระดูกหัก ข้อเคลื่อน ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก เป็นลม ชัก จมน้ำ งูกัด สุนัขกัด และยาพิษ

๔) จ่ายยาเม็ดคุมกำเนิดในรายที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้ตรวจแล้ว

นอกจากนี้ได้จัดอบรมพื้นความรู้สำหรับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และผู้สื่อข่าวสาธารณสุข โดยการรับฟังจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และสถานีวิทยุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สาขาขอนแก่น (มก.ขก.) ทั้งหมด ๕๒ บท (เรื่อง) โดยอบรม ผสส. ตั้งแต่บทที่ ๑-๓๕ และอบรม อสม. ตั้งแต่บทที่ ๑-๕๒[1]

๔. สำหรับทางด้านสถานีวิทยุศูนย์อนามัยแม่และเด็ก เขต ๔ ขอนแก่น รวมกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ร่วมจัดรายการออกอากาศ ๒ สถานี[2] คือ

๔.๑ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย มีรายการดังนี้

ก) รายการฟื้นความรู้ เวลา ๑๑.๓๐ - ๑๒.๐๐ น.) ทุกวัน

ข) รายการสุขภาพทางอากาศ เวลา ๑๔.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.)

ค) รายการวิทยุวันจันทร์-ศุกร์ เวลา ๘.๓๐ - ๙.๐๐ น.

ง) รายการแม่ ๆ ลูก ๆ และการวางแผนครอบครัว ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๑๐.๓๐ - ๑๑.๐๐ น.

๔.๒ สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สาขาขอนแก่น (มก.ขก.) ออกรายการฟื้นความรู้ เวลา ๐๔.๑๕ - ๐๔.๔๕ น.

๕. สำหรับทางด้านเสียงตามสาย ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก เขต ๔ ขอนแก่น ได้กระจายเสียงเรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และสุขภาพอนามัยทั่ว ๆ ไป ออกเป็นช่วง ๆ ดังนี้

---

[1]สัมภาษณ์ สนั่น สนธิสัมพันธ์, เจ้าหน้าที่โครงการส่งเสริมเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก เขต ๔ ขอนแก่น, ๓ สิงหาคม ๒๕๒๔.

[2]สัมภาษณ์ สันติภาพ วงศ์ศิริ, หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด, ๔ สิงหาคม ๒๕๒๔.

เวลา ๐๖.๐๐ - ๑๔.๐๐ น.

" ๑๐.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.

" ๑๓.๐๐ - ๑๕.๐๐ น.

" ๑๖.๐๐ - ๑๘.๐๐ น.

" ๑๙.๐๐ - ๒๒.๐๐ น.

สมมติฐานในการวิจัย

๑. ทัศนคติของมารดาที่มีต่อการเลี้ยงลูกด้วยนำ้นมแม่ จะมีความแตกต่างกัน เมื่อพิจารณาตาม อายุ อาชีพ การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ ภูมิลำเนา และจำนวนบุตร

๒. สื่อบุคคล วิทยุกระจายเสียง เสียงตามสาย และป้ายประกาศ มีประสิทธิผลในการเผยแพร่แตกต่างกัน โดยสื่อบุคคลมีบทบาทมากที่สุด วิทยุกระจายเสียง เสียงตามสาย และป้ายประกาศ มีบทบาทในการเผยแพร่รองลงมาตามลำดับ

๓. สื่อบุคคล วิทยุกระจายเสียง เสียงตามสาย และป้ายประกาศ ทั้ง ๔ แบบ มีความสำคัญไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาตามตัวแปรอายุ อาชีพ การศึกษา ฐานะเศรษฐกิจ ภูมิลำเนา และจำนวนบุตร

๔. การเข้าถึงสื่อบุคคล และสื่อมวลชน มีความแตกต่างกัน เมื่อพิจารณาตามการศึกษา และฐานะทางเศรษฐกิจ ดังนี้

๔.๑ มารดาที่มีการศึกษาสูงจะเข้าถึงสื่อมวลชนมากกว่ามารดาที่มีการศึกษาต่ำ

๔.๒ มารดาที่มีการศึกษาสูงจะเข้าถึงสื่อบุคคลน้อยกว่ามารดาที่มีการศึกษาต่ำ

๔.๓ มารดาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงจะเข้าถึงสื่อมวลชนมากกว่ามารดาที่มีฐานะเศรษฐกิจต่ำ

๔.๔ มารดาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงจะเข้าถึงสื่อระหว่างบุคคลน้อยกว่ามารดาที่มีฐานะเศรษฐกิจต่ำ

ข้อจำกัดการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ไม่อาจสรุปเป็นความคิดเห็นของสตรีทั่วประเทศ แต่อาจนำผลการวิจัยนี้ไปประกอบพิจารณาการใช้สื่อที่จะมีประสิทธิผลในเขตอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้

ผลที่ได้รับ

๑. ทำให้ทราบทัศนคติของแม่ในการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมตนเอง ทั้งนี้โดยดูจากอายุ อาชีพ การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ ภูมิลำเนา และจำนวนบุตร ซึ่งจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพิจารณากำหนดแนวทางให้บริการและส่งเสริมได้ถูกต้องต่อไป

๒. ทำให้ทราบถึงประเภทของสื่อที่มีประสิทธิผลมากที่สุด ซึ่งอาจนำไปใช้ประยุกต์ในเขตอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ เป็นการประหยัดเงินและเวลา

๓. สามารถพิจารณาเลือกสื่อที่จะไปใช้กับลักษณะของกลุ่มคนต่าง ๆ ได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

๔. ทำให้ทราบลักษณะต่าง ๆ ของสื่อที่กลุ่มเป้าหมายต้องการ ซึ่งอาจนำผลการวิจัยนี้ไปปรับปรุงการเลือกใช้ต่อไป และจะเป็นข้อมูลการสำรวจเบื้องต้นสำหรับผู้วิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกันได้

๕. เป็นประโยชน์สำหรับผู้ปฏิบัติงานสาธารณสุขในจังหวัดขอนแก่นอันเป็นแนวทางในการวางแผนปฏิบัติงาน และเผยแพร่ความรู้ในเรื่องที่คล้ายกันกับการวิจัยในโครงการอื่น ๆ

๖. ผลการศึกษานี้จะเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ และเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะใช้ดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับรายละเอียดและปรับปรุงแก้ไขให้มีประโยชน์ต่อวิชาการและชุมชนต่อไป